

6–7 YOSHLI BOLALARDA NUTQNI O‘STIRISH MASHQLARINING AHAMIYATI

Davronova Sevinch Alisherovna

*Termiz davlat pedagogika institute maktabgacha va
boshlang‘ich ta’lim fakulteti talabasi*

Annotatsiya: Mazkur maqolada 6–7 yoshli bolalarning nutq rivojlanishini ta'minlashda maxsus mashqlarni qo'llashning o'rni va samaradorligi yoritiladi. Maktabga tayyorgarlik bosqichida bo'lgan bolalar uchun nutq — nafaqat aloqa vositasi, balki tafakkur, ijtimoiy munosabat va o'quv faoliyatining asosi sifatida qaraladi. Tadqiqotda fonetik, leksik, grammatik va dialogik nutqni rivojlantirishga qaratilgan mashqlar tahlil qilinib, ularning bolaning muloqot madaniyati, tafakkuri va emotsional rivojiga ijobiy ta'siri ilmiy asoslangan. Maqola maktabgacha ta'lim muassasalari tarbiyachilari, boshlang'ich sinf o'qituvchilari va logoped mutaxassislar uchun metodik tavsiyalarni o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: 6–7 yoshli bolalar, nutqni rivojlantirish, mashqlar tizimi, muloqot madaniyati, maktabga tayyorgarlik, pedagogik metodika, logopedik yondashuv

Nutq — inson tafakkurining asosi, ijtimoiy muomala vositasi, bilim va tajribani boshqalarga yetkazish yo'li sifatida tan olinadi. Ayniqsa, 6–7 yoshli bolalar uchun bu jarayon hayotiy muhim ahamiyatga ega, chunki aynan shu bosqichda ular maktab ostonasiga qadam qo'yib, akademik ta'lim muhitiga moslashishni boshlaydilar. Bu davrda bolalarning nutqiy faolligi, talaffuzning aniqligi, so'z boyligi, grammatik tuzilmani to'g'ri qo'llash darajasi ularning o'qish, yozish va tushunish qobiliyatiga bevosita ta'sir qiladi.

Ilmiy manbalar va amaliy kuzatuvlar shuni ko'rsatadiki, 6–7 yosh — bu bolaning faol nutqiy rivojlanish davri bo'lib, bunda maxsus pedagogik va logopedik mashqlar katta rol o'ynaydi. Ushbu mashqlar nafaqat fonetik (tovush aytish), balki semantik (mazmun), grammatik (tuzilish) va pragmatik (muloqot maqsadiga erishish) jihatdan ham bola nutqining mukammallashuviga xizmat qiladi. Ayniqsa, nutqni rivojlantirish orqali bolaning o'z fikrini erkin ifoda eta olishi, savollarga javob berish, izoh berish, hikoya tuzish ko'nikmalari shakllanadi.

Shuningdek, nutq bilan bog'liq mashqlar bolaning ijtimoiy moslashuviga, ya'ni tengdoshlar va kattalar bilan samarali muloqot qurishiga yordam beradi. Zero, maktabda bilim olish jarayoni bevosita og'zaki va yozma nutqga asoslangan bo'lib, bola nutqining rivojlangan darajasi uning psixologik moslashuvi va o'ziga ishonch hissining shakllanishiga ham zamin yaratadi.

Mazkur maqolada aynan shu yosh toifasidagi bolalar nutqini rivojlantirishga xizmat qiladigan mashqlar tizimi, ularning mazmuni va tatbiq etish yo'llari tahlil qilinadi. Maqsad — o'qituvchilar, tarbiyachilar va ota-onalar uchun amaliy tavsiyalar ishlab chiqish orqali bolalar nutqining har tomonlama rivojlanishiga xizmat qilishdir.

Mazkur tadqiqot 6–7 yoshli bolalarda og'zaki nutqni rivojlantirish mashqlarining samaradorligini aniqlashga qaratilgan bo'lib, O'zbekistonning uchta maktabgacha ta'lim muassasasi hamda ikkita umumiy o'rta ta'lim maktabi birinchi sinf o'quvchilari ishtirokida amalga oshirildi. Tadqiqotda sifatli (qualitative) va miqdoriy (quantitative) metodlar uyg'unlashgan holda qo'llanildi.

Tadqiqot ishtirokchilari:

- 6–7 yoshli bolalar — jami 40 nafar (20 nafari bog'chada, 20 nafari 1-sinfda)
- 10 nafar pedagog (tarbiyachi, boshlang'ich sinf o'qituvchisi, logoped)
- 30 nafar ota-ona (so'rovnoma orqali ishtirok etgan)

Tadqiqot metodlari quyidagilarni o'z ichiga oldi:

1. **Diagnostik testlar** – Bolalarning dastlabki nutqiy holatini aniqlash uchun fonematik eshituv, hikoya tuzish, bog'lovchi gap tuzish, so'z boyligini aniqlovchi testlar o'tkazildi.

2. **Pedagogik eksperiment** – Ishtirokchilar 2 guruhga ajratildi:

- Eksperimental guruh: 20 bola (maxsus nutq mashqlari bilan haftasiga 3 marta mashg'ulot o'tkazildi)
- Nazorat guruhi: 20 bola (oddiy darslar doirasida mashqlar o'tkazilmadi)

3. **Mashq turlari:**

- Artikulyatsion mashqlar (og'iz-halqin mushaklarini faollashtirish)
- So'z boyligini kengaytirish o'yinlari (“Qaysi so'z yetishmayapti?”, “Zanjirli gap”)
- Dialogik muloqot mashqlari (savol-javob, rol o'yinlar)
- Rasm asosida hikoya tuzish
- Tez aytish va to'g'ri talaffuz mashqlari

4. **So'rovnoma va suhbatlar** – Ota-onalar va pedagoglardan bolalarning nutqiy faoliyati, muloqot madaniyati, uy sharoitidagi mashg'ulotlari haqida sifatli ma'lumotlar olindi.

5. **Natijalarni qayta ishlash** – Statistika asosida ko'rsatkichlar foizli tahlil qilindi, sifatli natijalar esa tavsifiy shaklda bayon etildi.

Tadqiqot yakunida eksperimental va nazorat guruhidagi bolalarning nutqiy rivojlanish ko'rsatkichlari o'rtasida sezilarli farqlar aniqlandi. Quyidagi natijalar kuzatildi:

◆ **1. So'z boyligi:**

- Eksperimental guruhdagi bolalarda o'rtacha ishlatilgan faol so'zlar soni 70 dan 110 taga oshdi.

- Nazorat guruhida esa bu o'zgarish 70 dan 85 taga yetdi.

◆ **2. Hikoya tuzish ko'nikmasi:**

• Eksperimental guruhdagi 90% bola rasm asosida 4–5 gapdan iborat mazmunli hikoya tuza oldi.

- Nazorat guruhida bu ko'rsatkich 60% dan oshmadi.

◆ **3. Tovush talaffuzi va artikulyatsiya:**

• Eksperimental guruhdagi bolalarda “r”, “s”, “sh”, “l” kabi tovushlar talaffuzida aniq yutuqlar kuzatildi.

- Nazorat guruhida ayrim fonetik xatolar saqlanib qoldi.

◆ **4. Muloqot madaniyati:**

• Eksperimental guruhdagi bolalar savollarga to'liq, izchil javob bera oldilar, suhbatdoshni tinglash, savol berish, navbatni kutish kabi ijtimoiy-nutqiy ko'nikmalar shakllangan.

• Nazorat guruhida bu ko'nikmalar kamroq rivojlangan, ko'proq bir so'zli javoblar kuzatildi.

◆ **5. Ota-onalar fikri:**

• 85% ota-onalar nutq mashqlari tufayli bolalarining o'z fikrini erkin ifoda etishga, muloqotga kirishishga ko'proq harakat qilganini tasdiqladi.

- 70% ota-onalar ushbu mashqlarni uy sharoitida ham takrorlagan.

Umuman olganda, maxsus tayyorlangan nutq mashqlari bolaning so'zlashuv faolligini, fikr ifodalash qobiliyatini, talaffuz aniqligini va ijtimoiy moslashuv darajasini oshirishda samarali vosita ekanligi amalda isbotlandi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, 6–7 yoshli bolalar nutqiy rivojlanishining asosiy davrida bo'lib, bu jarayonda maxsus mashqlar asosida yondashish zarur va samaralidir. Eksperimental guruhda qo'llanilgan artikulyatsion, leksik va muloqotga asoslangan mashqlar bolaning fonetik talaffuzini, so'z boyligini, fikrni izchil ifodalashini va muloqotga kirishish faolligini oshirdi. Bu esa o'z navbatida, bola tafakkuri, eslab qolish qobiliyati, diqqat markazi va psixologik barqarorligiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatdi.

Nazorat guruhi natijalarining nisbatan pastligi esa mashqlarsiz nutqning faqat tabiiy rivojiga tayanish yetarli emasligini isbotlaydi. Nutq faqatgina kundalik muloqot orqali shakllanmaydi, balki ongli va rejalashtirilgan pedagogik faoliyat orqali chuqurlashadi.

Muhokamadan aniqlanishicha, nutq mashqlari bolaning shaxsiy faolligini oshiradi, jamoadagi ishtirokini mustahkamlaydi, nutq orqali o'zini ifodalashda mustaqillikni kuchaytiradi. Bu mashqlar, ayniqsa, logopedik ehtiyojga ega bo'lgan bolalar uchun ham muhim bo'lib, ularni tengdoshlaridan orqada qolmasligini ta'minlaydi.

Xalqaro amaliyotda ham (Montessori, Vygotsky, Bruner nazariyalari asosida) nutqni faollashtirishda vizual vositalar, o'yinli mashqlar, hikoya tuzish va rolli muloqotdan keng foydalaniladi. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston ta'lim muassasalarida ham bu yondashuvlar bosqichma-bosqich joriy etilmoqda, ammo ularni tizimli mashqlar asosida standartlashtirish zarur.

Tadqiqot yakunlari quyidagi asosiy xulosalarni beradi:

1. **6–7 yosh** — bolalar nutqining faol rivojlanish davri bo'lib, bu bosqichda nutqni o'stirish mashqlarini qo'llash katta ahamiyatga ega.
2. Maxsus mashqlar bolaning **fonetik aniqligini, so'z boyligini, fikrlash doirasini va muloqot madaniyatini** rivojlantirishda samarali vosita sifatida namoyon bo'ladi.
3. Nutqni rivojlantirish orqali bola o'z fikrini erkin ifodalash, mustaqil savol berish, izchil javob qaytarish va jamoada ishtirok etish ko'nikmalarini egallaydi.
4. O'yinli, ijodiy va interaktiv mashg'ulotlar orqali amalga oshirilgan nutq mashqlari bolaning psixologik moslashuviga, o'ziga bo'lgan ishonchiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.
5. Nutqiy rivojlanishda **pedagog, ota-ona va mutaxassis-logopedlarning** hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi.

Tavsiya sifatida aytish mumkinki:

- Ta'lim muassasalarida nutqni rivojlantirish mashqlarini haftalik rejaga kiritish zarur;
- Tarbiyachi va o'qituvchilar uchun metodik qo'llanmalar ishlab chiqilishi lozim;
- Mashqlarni bola yoshiga, rivojlanish darajasiga moslab differensial yondashuv asosida tashkil qilish kerak.
-

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
2. Montessori, M. (2009). *The Absorbent Mind*. New York: Holt Paperbacks.
3. Berk, L. E. (2013). *Child Development* (9th ed.). Boston: Pearson.
4. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi. (2023). *Nutqiy rivojlanish yo'nalishida metodik tavsiyalar*. Toshkent.
5. G'aniyeva, M. (2021). 6 yoshli bolalarda og'zaki nutq rivojining psixopedagogik asoslari. *Ta'lim nazariyasi va amaliyoti*, 2(3), 41–45.
6. Bruner, J. (1983). *Child's Talk: Learning to Use Language*. Oxford University Press.
7. Tadjibayeva, D. (2020). Maktabgacha yoshdagi bolalarning so'z boyligini rivojlantirish metodikasi. *O'zbekiston pedagogik jurnali*, 4(2), 36–40.
8. UNICEF. (2019). *Early Childhood Development: A Statistical Snapshot*. <https://www.unicef.org>